

Adela Manolii

ROLUL MITOLOGIEI ÎN FORMAREA TERMINOLOGIEI BIOLOGICE

„Nomina si nescis, perit et cognitio rerum”.
(Karl Linné)

Un interes deosebit pentru terminologia biologică prezintă *etimologia*, știința care studiază viața și istoria termenilor, proveniența, productivitatea lor etc.

Termenul *etimologie* este de origine greacă (*έτυμος* „adevărat” + *λόγος* „știință, studiu”) și denumește ramura lingvisticii care studiază originea cuvintelor unei limbi, explicând evoluția fonetică și semantică a acestora [1, p. 305]. În literatura de specialitate se cunosc câteva tipuri de etimologii:

a) *etimologie multiplă* (concept introdus în lingvistica românească de Al. Graur [2, p. 203]) – stabilește originea cuvintelor care provin din două sau chiar din mai multe limbi. Cele mai multe cazuri de etimologie multiplă se atestă în cazul neologismelor, adeseori fiind imposibil de arătat limba sursă.

b) *etimologie populară* (numită și *falsă etimologie*) – fenomen prin care un vorbitor modifică forma unui cuvânt sub influența unui cuvânt mai cunoscut, cu care prezintă asemănări de formă și uneori de sens. Spre deosebire de etimologia științifică în care cercetarea istorică este obligatorie, etimologia populară are loc în mintea oricărui vorbitor, având caracter sincron [2, p. 204].

c) *etimologie necunoscută* – se au în vedere cuvintele pentru care nu s-a propus nicio etimologie, dar și cuvintele care au primit multe explicații, fără ca una dintre acestea să fie acceptată de majoritatea lingviștilor (în acest caz se utilizează și termenii *etimologie nesigură, îndoielnică, incertă, discutabilă*). De fapt, etimologia nesigură poate deveni cu timpul etimologie sigură.

În prezentul articol însă ne referim la un alt tip de mitologie, numit de noi *etimologie mitologică*. Deseori originea unor specii este atribuită intervențiilor divine care preschimbă niște făpturi omenești în animale, plante sau păsări, permițându-le astfel să scape de moarte, alteleori preschimbarea constituie pedeapsa pentru o anumită vină. Și întrucât despre originea multor denumiri de plante aflăm anume din miturile grecilor antici, considerăm această îmbinare – *etimologie mitologică* – potrivită pentru acest studiu.

a) Termeni din botanică:

În mitologie florile reprezintă o jucărie a zeilor, simbolizând viața, renașterea primăverii și ciclului continuu al anotimpurilor [3, p. 364]. În timpul sacrificiilor, victimele purtau coroane din ramuri și flori; la sărbători templele, altarele și statuile zeilor erau împodobite cu ghirlande de flori. De cele mai dese ori florile sunt protagoniste povestirilor despre metamorfoze, subiect la care ne referim în cele ce urmează, prezentând doar câteva exemple:

• *Anemona* – plantă care aparține genului de erbacee spontane sau cultivate (care cuprinde aproximativ 120 de specii de flori), din familia ranunculaceelor [1, p. 43]. Anemonele au flori mari de diferite culori.

Ca și alte denumiri de flori și plante (cum ar fi *smirnă*, *trandafir*) termenul *anemonă* este legat de mitul lui Adonis, tânăr foarte frumos, iubitul zeiței Afrodita. Aflând despre sentimentele zeiței față de Adonis, Ares, zeul războiului și soțul Afroditei, la o vânatoare s-a transformat într-un mistreț și l-a atacat pe Adonis chiar în prezența Afroditei. Din fiecare picătură de sânge a lui Adonis a răsărit câte o floare, care trăiește puțin, deoarece poate fi smulsă cu ușurință de vânt. Florile răsărite din sângele frumosului Adonis se numesc *anemone* (<ἀνεμος „vânt”).

Afrodita a plâns mult moartea iubitului ei și pentru a-i prelungi prezența pe pământ l-a transformat într-o floare numită *Adonis vernalis* (*Ruscuța-de-primăvară*) [4, p. 57].

- *Chiparos* – arbore rășinos din familia cupresaceelor, are coroană conică și frunze persistente; lemnul lui este rezistent și parfumat, fiind utilizat în industrie [1, p. 155-156].

Potrivit mitologiei, Ciparisos (Κυπάρισσος) era fiul regelui Telefos. Ovidiu în *Metamorfoze* (Ovidiu, *Metamorfoze* X, 106-142) povestește că tânărul Ciparisos era foarte atașat de un cerb pe care întâmplător l-a rănit mortal. A plâns moartea cerbului, dar nemaiputând suporta durerea, a cerut zeilor să fie transformat într-un copac al tristeții, ca să poată plânge și să sufere mereu pentru moartea cauzată.

Conform altei versiuni, Ciparisos era un tânăr cretan de o frumusețe deosebită, iubit de Apollo. Pentru a scăpa de atențiile zeului, băiatul s-a refugiat pe muntele Casius, unde a fost transformat în chiparos [3, p. 211].

Astfel, chiparosul este utilizat în procesiunile funerare: grecii antici atârnavu crengi de chiparos la ușa casei în care a murit cineva; focurile în care erau arse corpurile celor morți se făceau cu crengi de chiparos; sădeau pomi de chiparos lângă morminte. Pe de altă parte, chiparosul reprezintă simbolul vegetal al nemuririi grație frunzelor sale mereu verzi și trăinicieii lemnului său. Din lemn de chiparos erau sceptra lui Zeus, ghioaga lui Heracle și săgeata lui Eros – toate aceste instrumente fiind invincibile și eterne, la fel ca lemnul din care erau confecționate [3, p. 201].

- *Crocus* (*șofran*) – este un nume dat mai multor plante erbacee: *Crocus sativus*, *Crocus heuffelianus*, *Crocus banaticus*, *Crocus variegatus*.

În mitologia greacă *Crocus* (Κρόκος) este numele unui grec de o frumusețe deosebită. Tânărul s-a îndrăgostit de nimfa Smilax, însă dragostea celor doi era menită a se sfârși inevitabil, deoarece Crocos era muritor. Zeii s-au înduișat și au hotărât să-i transforme pe ambii în flori: pe băiat în *crocus* (*șofran*), iar pe Smilax într-o altă plantă plăcut mirositoare. Sub influența legendei celor doi îndrăgostiți, pe mormintele tinerilor care mureau din dragoste se așterneau flori de șofran [3, p. 252].

- *Dafin* – arbust răspândit în Sudul Europei. Are frunze persistente, lucioase, aromatice și fructe mici, ovale. Mai este numit și *Laurus nobilis*. În limba română există și termenul *laur* care denumește frunzele dafinului cu care se încununau în antichitate eroii, poeții, oratorii, împărații etc. [1, p. 487].

Denumirea acestui arbust își are originea într-un cunoscut mit antic despre Dafne (Δάφνη), nimfă foarte frumoasă, fiica zeului fluvial Ladon și a Geei. Zeul Apollo a fost fermecat de frumusețea nimfei, care a fost și prima iubire a lui. Însă Dafne evita orice întâlnire cu Apollo. Când frumosul zeu a încercat s-o prindă, Dafne a rugat-o pe mama ei s-o salveze. Gee a transformat-o într-un arbust numit dafin (*laur*), care din acel moment a devenit copacul preferat al lui Apollo. Pentru a simți prezența nimfei, zeul poartă întotdeauna pe cap o cunună din laur.

- *Garoafă* – plantă erbacee, ornamentală, din familia cariofilaceelor, cu florile variat colorate și cu miros specific plăcut [1, p. 361]. Termenul *garoafă* este un împrumut din

neogrecescul *γαρίφαλο* atestat și cu forma *γαρούφαλο* [5, p. 182], însă în literatura biologică se utilizează denumirea științifică a acestei plante – *Dianthus*, existând diferite specii ale acesteia: *Dianthus caryophyllus* (garoafa obișnuită), *Dianthus superbus* (garoafa de munte), *Dianthus carthusianorum* (garoafa de câmp sau garoafa sălbatică) etc.

- *Hiacint (iacint)* – plantă erbacee din familia liliaceelor, cu frunzele crescute dintr-un bulb, cu florile de culoare albă, galbenă sau albastră, plăcut mirositoare. Sinonimul termenului *hiacint* este substantivul *zambilă* (*Hyacinthus orientalis*).

În mitologia greacă *Hiacintos* (*Ύακινθος*) este fiul regelui spartan Amiclas [3, p. 428]. Era un băiat foarte frumos, de care s-au îndrăgostit zeul Apollo și vântul de apus Zefir. *Hiacintos* a răspuns dragostei lui Apollo. Cei doi deseori își petreceau timpul aruncând inele de fier (discuri), care trebuiau să nimerească într-un par înfipt în pământ. Într-o zi, în timpul jocului, Zefir, dorind să se răzbune pe *Hiacintos* pentru faptul că i-a respins dragostea, a suflat așa, încât inelul aruncat de Apollo l-a lovit pe tânăr în cap. Îngrozit, zeul a încercat să oprească sângele care se scurgea din rana prietenului său. Acesta a murit pe loc. Din sângele lui a răsărit o floare, care a căpătat numele tânărului, întrucât petalele ei aveau forma literei grecești *Y*, inițiala numelui băiatului [6, p. 84].

Florile de *zambilă (hiacint)* erau dedicate lui Apollo, zeul soarelui și protectorul artelor. Astfel, aceste flori reprezintă simbolul jocurilor și al sportului, dar și al grabei, îndrăznelii și semetiei.

Un alt mit povestește că *Hiacintos* a fost rodul iubirii incestuoase dintre muza Clio și tatăl ei Pieros. Frumusețea tânărului a trezit pasiunea lui Tamiris, legendar poet și cântăreț trac, care din dragoste pentru *Hiacintos* a inventat pederastia [3, p. 428].

- *Lotus* – nume dat mai multor plante acvatice, cu florile mari, plăcut mirositoare [1, p. 504]. De obicei, sunt de culoare albastră sau trandafir. În mitologia greacă planta numită *lotos* era evocată în diferite povestiri mitologice. Poetul latin Publius Ovidius Naso afirmă că *Lotis* (gr. *Λωτίς*) era numele unei nimfe [7, 9.347] de care s-a îndrăgostit Priap, fiul lui Dionysos și al Afroditei. Acesta avea un aspect monstruos, pronunțându-se prin caracterile sale falice – consecința răzbunării zeiței Hera pentru iubirile mamei lui Priap, Afrodita. Într-o noapte, pe ascuns, acesta a încercat să o seducă pe nimfa *Lotis*. S-a întâmplat însă că răgetul unui măgar din apropiere a trădat prezența lui Priap, iar nimfa, ca să scape de îmbrățișările lui, s-a transformat într-o plantă care-i poartă numele [1, p. 696].

- *Mentă* – plantă erbacee perenă, din familia labiatelor. Este și plantă medicinală. Are frunze zimțate, flori mici, în spic, mov, cu un miros specific, puternic. Se cunosc mai multe tipuri de mentă: *Mentha crispa*, *Mentha pulegium*, *Mentha piperita* ș.a. [1, p. 528].

Denumirea *Mentha* este o formă latinizată a cuvântului grecesc *Μίνθη* [4, p. 12], care era numele unei nimfe. Hades, zeul Infernului, s-a îndrăgostit de această nimfă frumoasă, însă dragostea lor a trezit gelozia Persefonei, soția lui Hades. Persefona permanent o chinuia pe iubita soțului ei, de aceea Hades a fost nevoit s-o transforme într-o plantă plăcut mirositoare (*mentă*) care îi poartă numele.

- *Smirnă* – arbore exotic din scoarța căruia se extrage rășină, aceasta fiind utilizată în medicină, parfumerie, la ceremoniile religioase și la îmbalsămare [1, p. 875].

Acest arbore poartă numele fiicei regelui Ciprului Ciniras, care s-a îndrăgostit de propriul tată, reușind să petreacă mai multe nopți alături de el, fără să-și dezvăluie identitatea. Când Ciniras a descoperit realitatea a vrut s-o omoare pe Smirna, însă fata i-a implorat pe zei să o salveze. Afroditei i-a fost milă de tânără și a transformat-o într-un arbore, iar din scoarța de smirnă s-a născut Adonis, rod al iubirii incestuoase dintre Smirna și tatăl ei.

b) Termeni din zoologie:

În Antichitate animalele aveau o mare importanță în viața religioasă și familială, unele specii de animale aparținând cultului zeilor sau le erau consacrate. Astfel, berbecii erau proprietatea lui Helios, zeul-soare; caii erau consacrați Herei; o căprioară era crescută în sanctuarul Despoinei, la Licosura, în Arcadia; câinele era animalul lui Ascleăios ș.a.m.d. Pe de altă parte, animalele erau considerate jertfele cele mai plăcute ale zeilor. Se cunosc și sacrificii de animale domestice, care erau practicate în mod obișnuit. Animalele erau folosite și pentru ghicit (vulturul, mesagerul Zeului, indica voința zeului; corbii și turturerele dezvăluiau viitorul prin felul cum cârâiau sau triluiau; la Dodona porumbeii au slujit drept oracole etc.), dar erau și tovarăși ai omului, pentru că aveau un caracter sacru. Cel mai mult erau prețuiți câinii (tovarășul fidel al lui Ulise), pisica însă era aproape ignorată de către grecii antici, numele ei fiind confundat cu cel al nevăstuicii [8, p. 33-34].

- *Arahnidă* – animal care face parte din clasa artropodelor. Are corpul format dintr-un cefalotorace cu șase perechi de apendice și din abdomen [1, p. 56]. Termenul *arahnidă* este compus din două elemente grecești: *αράχνη* „păianjen” și *είδος* „fel, specie, aspect”.

În limba română se atestă prefixoidul *arahn(o)* „referitor la păianjen sau la pânza de păianjen” [1, p. 56] (din grecescul *αράχνη*), care contribuie la formarea altor cuvinte: *arahnoidă*, *arahnoidian*, *arahnoidită*, *arahnolog*, *arahnologie*.

Așadar, termenii *arahnidă*, *arahne* sau *aranaea* reproduc denumirea grecească *αράχνη*, care ne trimite la un mit antic conform căruia Arahne era o fată foarte iscusită în arta țesutului și mândră de talentul său. A provocat-o la întrecere pe Atena, zeița înțelepciunii să vadă cine țese mai bine. Atena a examinat cu atenție pânza țesută de Arahne, care reprezenta iubirile zeilor, dar nu a găsit nici un cusur. Nevrând să se recunoască învinsă, zeița a sfâșiat țesătura. Fata, disperată, a vrut să se spânzure, însă zeița Atena a salvat-o, transformând-o pe fată într-un păianjen, căruia i-a dat numele ei (*arahne*), iar funia cu care a vrut să se sinucidă – în pânză de păianjen. Astfel, fata a fost condamnată să rămână pentru totdeauna atârnată, țesând o pânză pe care nimeni nu o apreciază și deseori moare încâlcindu-se în propria-i creație.

- *Chelona* – este numele unei fete (*Χελώνα*) care locuia într-o casă retrasă, pe malul unui râu. Hermes, zeul comerțului și mesagerul zeilor, a transformat-o pe Chelona în broască-țestoasă, deoarece aceasta nu a venit la nunta lui Zeus cu Hera, la care, de altfel, au fost invitați și zeii, și oamenii, fără deosebire. Fata a preferat să rămână acasă, fapt pentru care Hermes a aruncat-o în râu cu tot cu casă, condamnând-o să-și ducă mereu casa cu sine [3, p. 200].

În limba română termenul *chelonian* desemnează „ordinul de reptile al căror corp este închis într-o carapace osoasă”, precum și animalul care face parte din acest ordin (de ex. broasca țestoasă) [1, p. 153].

- *Filomela* – este un termen compus din gr. *φίλος* „prieten” + *μέλος* „cântec” și se traduce „privighetoare” [1, p. 332]. De fapt, *Filomela* (*Φιλομήλα*) era fiica lui Pandion, regele Atenei. În timpul războiului dintre Atena și Teba, Pandion a cerut ajutor lui Tereu, erou grec, fiul lui Ares și rege al tracilor, care domnea în Daulis, la poalele muntelui Parnas [3, p. 360]. Potrivit legendei, în semn de recunoștință regele Atenei i-a dat-o de soție pe Procne, sora Filomelei. Tereu însă o iubea pe Filomela, de aceea pentru a o aduce în regatul său, i-a spus lui Pandion că Procne a murit, respectiv, trebuie să i-o dea de soție pe cealaltă fiică, adică pe Filomela.

Din acest moment lucrurile capătă o conotație infernală, întrucât regele Atenei a acceptat să-i dea și a doua fiică, însă Tereu a dus-o pe Filomela într-o pădure deasă,

ținând-o ca prizonieră, împiedicându-i astfel orice contact. În plus, ca să nu poată vorbi i-a tăiat limba. Filomela, deși speriată, a reușit să țese o pânză care înfățișa chinurile prin care a trecut și a trimis pânza surorii sale, căreia soțul i-a spus că Filomela a murit.

În timpul unei sărbători dedicată lui Dionysos, Procne a găsit o modalitate de a se apropia de Filomela, ambele gândindu-se cum să se răzbune pe Tereu. Astfel, Procne i-a născut un fiu și împreună cu Filomela a pregătit mâncare din acesta, dându-i soțului să mănânce. Regele a aflat cumplitul adevăr atunci când acestea i-au arătat capul fiului. Supărat foc a vrut să leucidă, însă a intrvenit Zeus, care i-a transformat pe toți trei în păsări: pe Tereu în șoim, pe Procne în rândunică, iar pe Filomela în privighetoare [3, p. 820].

● *Mirmex* - astfel (*Μύρμηξ*) era numită o ateniană frumoasă, credincioasă zeiței Atena. Mirmex a avut îndrăzneala să afirme că ea însăși a inventat plugul, care era, de fapt, darul zeiței înțelepciunii pentru oameni. Drept pedeapsă, zeița Atena a transformat-o pe frumoasa fată într-o furnică, care întoarce pământul de la rădăcinile plantelor, astfel stricând recoltele [3, p. 559]. De altfel, formele *μύρμηξ*, *-ηκος* (în greaca veche) și *μυρμήγκι* (în neogreacă) înseamnă „furnică” [9, p. 422].

În limba română termenul *mirmex* nu se utilizează, există însă compuse ce conțin acest element: *mirmecofag* „care se hrănește cu furnici”, *mirmecofil* „(plantă) în care trăiesc furnici; (animal) care trăiește în furnicar” [1, p. 541].

Așadar, etimologia este domeniul științei care se ocupă de originea cuvintelor oferind omului modern posibilitatea sa observe cum s-a modificat concepția despre lume pe parcursul istoriei, prin evoluția cuvântului de la sensul original la cel actual, mitologia contribuind deseori la realizarea acestor obiective. Suntem de părerea că exemplele prezentate supra sunt suficiente pentru a convinge cititorul că mitologia greacă a influențat formarea terminologiei biologice, contribuind chiar la formarea unor termeni, interesantă fiind, în mod deosebit, motivația semantică a lexemelor.

Referințe bibliografice

1. *Dicționar enciclopedic*. – Chișinău, Editura Cartier, 2002.
2. *Enciclopedia limbii române*. Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”. – București, Univers Enciclopedic, 2001.
3. A. Ferrari. *Dicționar de mitologie greacă și romană*. – Iași, Polirom, 2003.
4. C. Cemârtan, M. Stamat. *Limba latină pentru biologi*. – Chișinău, 2008.
5. Γ. Μπαμπινιώτη. *Μικρό λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. – Αθήνα, 2006.
6. *Νεοελληνική γλώσσα*. – Αθήνα, 2001.
7. Ovidiu. *Metamorfoze*, 9.347.
8. Larousse. *Dicționar de civilizație greacă*. – București, Univers enciclopedic, 1998.
9. Γ. Χαλιγιάννη. *Ελληνο-ρουμανικό λεξικό*. – Αθήνα, 1997.

Universitatea de Stat din Moldova
(Chișinău)